

RØLLIKEN I NORDISK FOLKEMEDICIN

Rølliken er den mest udprægede Fattigmandsblomst i hele vor Flora.

(Knud Poulsen¹)

Tilsyneladende er Medicin og Militær hinandens Modsætninger – den ene Part afbøder jo de Skader, som den anden forvolder. Alligevel har de ofte kunnet gøre en Dyd af det nødvendige Samarbejde. Paradoksalt nok sker de største medicinske Landvindinger paa korteste Tid, mens Asklepios og Mars strides om Menneskenes Skæbne.

Mange af Oldtidens berømte Hærførere var tillige store Læger. Men Soldaterne var ellers i stor Udstrækning henvist til deres egen Viden om at stille Blødninger og læge Saar. *Iliaden* fortæller bl.a. om Patroklos, at han skærer en Pil ud af Eurypylos' Laar, vasker Saaret med lunkent Vand og bestrør det med en pulveriseret Rod, der virker blod- og smertestillende. I det gamle Sparta havde Lægerne en høj militær Rang, de boede i Stabstelt og havde under Kampen en bestemt Plads bag de kongelige Kolonner.

Romerne fostrede ingen botanisk Forfatter, der naar op paa Højde med Theophrastos eller Dioskurides; i Fredstid interesserede de sig mere for praktisk Landbrug og overlod Lægekunsten til Slaverne. Egentlige Feltlæger nævnes først af romerske Skribenter i den augustianske Periode (63–14 f.Kr.). Her som i

Grækenland transporterede de Lægemedlerne i store Kister og tilberedte dem selv paa Slagmarken eller bag Frontlinien.

Ogsaa Røllikens (*Achillea* sp.) intereuropæiske Berømmelse som Saarlægemeddel kan i lige Linie føres fra Nutiden over Middelalderen til den klassiske Medicin, da Kunsten at stille Blødninger og læge Saar blev regnet for Lægens ypperste Gerning. De aabne Saars Infektion med sygdomsvækkende Bakterier krævede langt flere Menneskeliv end Fjendens Vaaben.

Det er ejendommeligt, at hverken Hippokratens eller Theophrastos omtaler denne Planteslægt, der med flere Arter er repræsenteret i Hellas. Den første af Oldtidslægerne, der nævner Rølliken, er Dioskurides; i sin berømte "Lægemedellære" (*De materia medica* IV, s. 36, 101) kalder han den *ακίλλεος* og *στρατιώτης χιλιουψιλλος* og fremhæver dens fortræffelige Hjælp som Lægedom for Blødninger og Omslag paa friske Saar, Bylder og Fistler. Det samme siger han om en *Achillea*-Art, han paa Grund af dens Evne til at vække Nysen kalder *παρμιχή* – velsagtens Nyse-Røllike (*A. ptarmica*). Navnet "Soldaterurt" kunde tyde paa, at dette Saarlægemeddel allerede dengang – d.v.s. i det 2. Aarhundrede e.Kr. – blev almindelig brugt.

Plinius (*Naturalis historiae* XXV, s. 9, 42) mener, at det var Sagnhelten Achilles, som

*Røllike eller rølleka (Achillea millefolium), ur
Charlotte von Schéele, Apoteksväxter, 1906.*

under Kampene om Troja opdagede Røllikens saarlægende Kraft og brugte dens Blade til at læge Mysernes Kong Telefos' Saar – deraf det botaniske Slægtsnavn *Achillea* (knæsat 1720). Røllikens blodstillende Evne nævnes flere Gange af Marcellus Empiricus i hans *De medicamentis* (4. Aarh. e.Kr.). Et "Herbarium" Apulei fra ca. 1050 ordinerer Planten som Saarmiddel og mod Dysuri og Kolik²; som Middel mod Tandpine skulde Roden tygges eller Tænderne gnides med Urten – noget, der gentages i ældre norrøne Lægebøger.³

Rølliken er altsaa en af vore allerældste og hyppigst anvendte Lægeurter. Da Signaturlære og primitiv Organoterapi ikke har kunnet finde Holdepunkter i denne Plan-tes Udseende, maa det udelukkende være ad empirisk Vej, at man er blevet opmærksom paa den. Almindelig Røllike (*Achillea millefolium*) er vidt udbredt over hele den nordlige Halvkugle; paa Færøerne og Island er den en af de almindeligste Vildplanter, i Norge vokser den helt op til Nordkap og Vardø, i Alperne indtil 1600 m.o.H. Overalt har dens generelle Forekomst, iøjnefaldende Udseende, Krydderduft og alsidige medicinske Anvendelse inspireret talrige folkelige Tilnavne, hvoraf kun en ringe Part er nævnt i det følgende.

At man har tilskrevet Rølliken usædvanlig stærke Lægekræfter fremgaar ogsaa deraf, at den – i Modsætning til saa mange andre Vækster – kun sjældent ordineres i Blandinger med andre Vegetabilia. Farmakologerne har i Røllike fundet et specielt Bitterstof Achellein, et Garvestof, Akonitsyre, Asparagin, Inulin, et Blaasyreglykosid, Fytosterin, Cineol, Eddike- og Æblesyre m.v., i Asken (13 %) store Mængder Kalium. De tørre Blomster, Blade og Rødder indeholder desuden ringe Mængder (hhv. 0.1, 0.06 og 0.03 %) af en æterisk Olie med Azulen. Mens Garvesyren virker adstringerende (sammensnerpende og dermed blodstillende), kan Olien og Azulenet muligvis betinge en vis antibiotisk og saarlægende Virkning. Iøvrigt mener forskellige nyere Forfattere, at Ekstraktivstofferne i Forening stimulerer Organismens motoriske Funktioner, Sekretionen og dermed Fordøjelsen og Kredsløbet i Blodkarsystemet.⁴

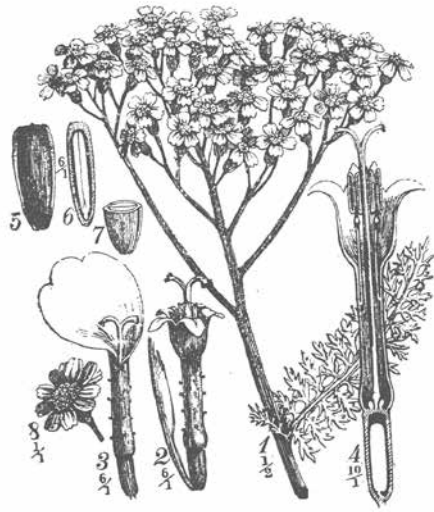
En The af Røllikeblomster har i ældre Tid været drukket af den danske Befolkning dels som en sundhedsbefordrende Drik, dels som Erstatning for den dyre kinesiske The. I Vestjylland blev den "store" Røllike, d.v.s. Nyse-Røllike, foretrukket og derfor ogsaa kaldt *Theblomst* eller (paa Mors)

Thevandsknægt.⁵ Samme Tilnavne er noteret i det øvrige Skandinavien incl. Finland. Røllikeblomsterne blev sammen med mange andre Krydderurter stoppet i de saakaldte "Urteposer", som lagdes paa smertende Steder af Kroppen.⁶ I Tyskland er Bladene blevet brugt i en styrkende Foraarsuppe.⁷ Et originalt bornholmsk Navn *Stærke Mads*⁸ hentyder enten til de sejge Stængler eller til Plantens Lægekraft.

Pastor Posscholanus' *Flora medicaea hafniaca* 1691 og Lægen Johs. de Buchwald's *Specimen Medico-Practico-Botanicum* 1720 roser Rølliken i høje Toner til indvortes Brug mod Blødninger, udvortes paa aabne Saar, Bylder og Hæmoroïder.

I en lille Kompilation *Våre folkemedisinske lægeurter* (1922, s. 92f.) giver den norske Læge Reichborn-Kjennerud mange Oplysninger om Røllikens Brug i sit Hjemlands Fortid og Nutid. I Nord-Norge har den været regnet for noget af et Universalmiddel. Et Brændevin-sudtræk ordinerer Folkemedicinen mod Kolik og Maveonde, et Dekokt som blodrensende The og mod Skørbug, Hæmoroïder, Dysenteri, Gigt, Forkølelse, Blodpis, Stensmerter, til Dampning for Blærekatarr; Roden lægges i hule Tænder for Tandpine, Blade og/eller Blomster koges i Fløde og Sukker til en Salve paa Saar, Værk og Hævelser.

Ogsaa paa Island har Rølliken hørt – og hører tildels endnu – til Folkemedicinens vigtigste Remedier: Blandet med Vin og Honning mod Blodspytning (Tuberkulose?), med Faaresmør, Regnorme og Tjære til et Plaster paa Saar og bulne Fingre, et Vinudtræk af Bladene mod Forgiftninger, et Vanddekokt mod Gulsot, Vattersot og øjenbetændelse, i en Balsam mod Gigt, kogt sammen med Honning mod Hoste.⁹ Endvidere er et Vindekokt af Bladene brugt mod Diarré og til at smøre friske Saar med, et Afkog mod Betændelse i Milten og for Tandpine.¹⁰ I denne Forbindelse maa ogsaa anføres nogle svenske og finske Røllikenavne, der tyder paa ældre medicinsk Brug:

Røllike eller rølleka (*Achillea millefolium*), ur
Henrik Viktor Rosendahl, *Lärobok i farmakognosi*, 1897.

Pestilensört, *kalvblom*, *stanserosor*, *reformsört* (Dalarne, 'Ringormsur');¹¹ *sålekiä* (Olaus Bromelius 1694); *kårsiheinä* ('Lidelsesgræs'), *lavantautiheinä* ('Tyfusgræs'), *matokukka* ('Ormeblomst'), *siankarsä* ('Svinetryne'), *sappiruoho* ('Galdeurt').

Muligvis har allerede Vikingerne opdaget, at den garvesyreholdige Plante har en adstringerende Indvirkning paa Hug- og Snit-saar. Tschirch mener endog i sin *Handbuch der Pharmakognosie* (II, 1917, s. 995), at Rølliken spillede en større Rolle her i Norden end i Syden, hvor man kendte saa mange andre saarlægende Planter. I hvert Fald kendte man paa Olaf Tryggvessøns Tid (ca. Aar 1000) i Norge og paa Island en Salve af finsnittede Røllikeblade blandet i Fedt som Omslag paa Saar og Udslet. Og denne Kombination af Røllike og animalsk Fedt er flittigt blevet brugt paa Island saavel som det øvrige Norden de følgende tusinde Aar!¹² Margit Söderholm fortæller i sin Roman *Driver Rug, falder Regn*, at den svenske Almue i 1800-Tallet brugte et Afkog af

Røllike og Kulsukker (*Symphytum officinale*) som et blodstillende Middel. Sidstnævnte Plante har mindst lige saa længe været brugt til Omslag paa Saar, og nyere farmakologiske Undersøgelser har vist, at den indeholder Stoffer med stimulerende Indflydelse paa beskadigede Cellers Regeneration.¹³

I Henrik Harpestrængs *Liber herbarum* (P. Haubergs Udg. 1936, s. 120f.) bringes et Lægeraad, som ogsaa Nutidens Læger kan bifalde: Hvis den (Røllike) bliver stødt med Æggehvide og tilsat lidt Honning og bundet paa et Saar, renser den al Urenhed og mildner Stingene. Den gammeldanske Lægebog A. M. 187, 8°, fra ca. 1350 nævner flere Gange Røllikens Lægekraft: *tac millefolium oc writh meth that salt, oc gør pastellum thar af oc læg pa saaret, oc tha helæs [thæt]; tac mille folium, oc støt that, oc that helær saar; tac millefolij frø, stampø that wæl smat, oc lat that i øghen, oc ther that taghes af øghen, tha seer thu that hwitø skimbøl vt farø af øghen* (Viggo Saaby's Udg. 1886, s. 64, 68, 17).

I Christiern Pedersens *Lægebog* (Malmø 1533) anbefales Saarsalve af Rølliker og Flæsk eller et Plaster med Røllikesaft, og mod Hæmoroïder et Vin- eller Ølafkog. Han nævner den ikke mellem sine mange blodstillende Midler, men i et særligt Kapitel med Raad mod Næseblod: *Stød Røllicke och drick osen eller lwcte til hende. Men tag dig vaare ath du stopper hende icke i nesen thi hwn kommer da nese mere til ath bløde*. Her har han aabenbart en Hentydning til en ejendommelig Praksis, der navnlig synes udbredt i England, og som gaar ud paa at stikke en Røllikestængel op i Næsen, saa Slimhinderne punkteres, og der kommer Blod. Nu er det kun en Børneleg, eller unge Piger bruger Rølliken paa denne Maade som et – Elskovsvarsel. Det hedder ogsaa, at man faar Næseblod af at lugte til en Røllike.¹⁴ Det hele gaar sandsynligvis tilbage paa en ældgammel folkemedicinsk Anvendelse af Rølliken i en Tidsalder, da man med denne stærktlugtende

Urt dels vilde skræmme Sygdomsdæmonerne bort, dels forvolde den Nysen, man mente befriede Legemet for onde Væsener; enhver anden tilstrækkelig stiv Plantestængel kunde jo ellers bruges til at gennembryde Næsens Slimhinde.

Nu er kun lidt Overtro knyttet til Rølliken. En gammel islandsk Lægebog foreskriver, at den skal samles stiltiende før Solopgang eller Midsommerdag, før Solstraalerne har berørt den, og hvis den drages op med Rod, skal der siges Trylleformler.¹⁵ I Mellemeuropa regnes den endnu hist og her i afsides Egne for et Apotropæum (Lugten!) i Hus og Stald.¹⁶ Man maa da fristes til at spørge, om det var mere end en Tilfældighed, at netop en Røllike fandtes i Egved-Pigens Kiste, der blev begravet en Sommerdag for 3 000 Aar siden.¹⁷ Skulde den beskytte hende mod onde Magter og sikre en fredelig Dødssovn? Den hl. Hildegard, der døde 1179 som Abbedisse i Bingen, nævner i første Bind af sin *Physica* sin Samtids Tro paa Røllikens søvndyssende Egenskab.¹⁸ Hendes Værk er af stor kulturhistorisk Værdi, fordi Oplysningerne til det undtagelsesvis ikke er hentet fra antike Forfattere, men fra personlige Notater under Rejser. Og atter synes tilsyneladende uskyldig Børneleg at have bevaret de sidste svage Spor af Fortidstro: Franske Børn lægger Røllikeblade i ørene, paa Munden eller øjnene for at falde i Søvn og drømme dejligt (Planten kaldes ligefrem 'i Drøm', *en rêve*).¹⁹ Paa gamle Sarkofager skal vor Plante være afbildet som et Symbol paa Søvn.²⁰

Bønderne her i disse Lande ... naar de udi Slagsmaal blifve hugne eller aff Kniv skaarne ... hacke den smaa med Flesk oe legge den saa ved Saaret, skriver Simon Paulli 1648 om Rølliken i sin *Flora Danica* (sml. Christiern Pedersen 1533). Fra Færøerne fortæller Pastor Landt 1800, at man der kogte findelte Røllikeblomster med Tælle eller usaltet Smør til en Saarbalsam.²¹ I Sverige pressede man af grønne Rølliker en "Olie" til at læge Hugsaar

med²² – det kendes ogsaa fra svensk Finland, hvor man desuden bruger Røllikethe mod Kvinders ”rött blodflöde” (Metrorragi?).²³ Et folkeligt estisk Tilnavn ”Øksehugurt” svarer til det franske ”Tømmermandsurt” (*herbe à charpentier*), tysk *Sichelschnitt* og russisk d.s. (*serporëz*), engelsk *carpentergrass* og italiensk *erba da legnaiolo*.²⁴ En Tydning af det gængse tyske Navn *Garbe* – det dukker som *garwa* op i 9.–10. Aarh. – bringer det i Forbindelse med *gar* = færdig, klar, tilberedt, hvorefter Planten altsaa egentlig hedder ”Beredtstiller” – nemlig til Hjælp, naar Menneskene faar Saar o.a. Kvæstelser.²⁵ Det danske *Røllike* kendes ogsaa allerede i Middelalderen; dets Etymologi er ikke tilfredsstillende klar, men er muligvis sprogligt beslægtet med rulle i Betydningen kruset (Bladene!).

Røllikens Anvendelse hos de nordamerikanske Indianere svarer stort set til Europas Folkemedicin – Winnebago-Stammen f. Eks. bruger en Infusion af hele Urten til Badning af hævede Legemsdele, Thompson-Indianerne et Dekokt som Tonicum og Vask af sprukne Hænder, betændte øjne, Udslet, Insektstik og Slangebid.²⁶

De kloge Folk i Jylland var fortrolige med Brugen af Rølliken som Saarlægeplante og har bidraget meget til at bevare den i Folke-medicinen. I Erik Lassens *Cyprianus: Tag friske Rølliker, stød dem og læg dem paa Saaret som et Plaster, da drages Saaret sammen. Har du ei friske, saa tag tørrede Rølliker og stød dem og blød dem med Æggehvite ...*;²⁷ Anders Udesen (Vejelegen): *Fire grønne Rylliker ... bankes og stødes og galdt flæsk, gjør en smørelse deraf og sæt den i en kruke, det kand korere alle hugen og skor en Skade og Vaskes i forepis* [Faarepis] ...;²⁸ Anders Ulfkjær anbefaler at vaske Frostskaar i Røllikevand og evt. tilsætte det Krusemynte;²⁹ Lars Kannevorff i Rindum behandlede en betændt Haand og en blodforgiftet Finger med Røllikeomslag, et af Bis-tik hævet Ansigt og en Mands lammede Ben

med Røllike, Humle, Salt o.a. Remedier.³⁰ P. Grønnings *Lille Magie* har et helt lille Kapitel om denne Plantes Dyder; han lader en vis Hollerius fortælle,

hvorledes Næsen en Gang blev huggen af én imellem Benet og Brusken, men en Bonde tog Stykket, som hængte ved, og satte sammen igjen og lagde Rølliken, som var stødt udi rød Viin, derpaa ... Blodet blev strax stille, Skaden blev lægt, og der blev ikke ret synderlig stor Ar derefter; i Mangel af Vin kan man hakke den og Flæsk sammen og lægge den ved hvad Saar, som er huggen eller skaaren eller stødt, da løber Skaden sammen paa en kort Tid uden videre Bekostning. Her foruden stiller Røllike alt det ganske Legemes Blodflod og Blodgange, saa at man derfor i Blodsot [Dysenteri] og Tidernes alt for strænge Flod kan koge den i Vand og drikke.³¹

Kjeld Bjergs Lægebog ordinerer en Salve af itu hakkede Rølliker og Smør paa smertende Led.³²

Røllikesalven kendes og bruges stadig paa Fyn;³³ i Sydslesvig blandes finskaaren Røllike med Hyldebark og Hønsfedt til en Salve paa Hudløshed.³⁴ Paa Refsnæs blev nogle Haandfulde Røllikeplanter banket sammen til en Kage, der lagdes paa Bullenskab,³⁵ en Salve med Rølliker er paa Vestlolland blevet brugt mod Eksem og et Dekokt af hele Planten i Sønderjylland paa ømme hævede Fødder – *Lidelsen forsvinder da som Dug for Solen*.³⁶ Anders Ulfkjær raadete 1865 en Patient med Hæmorroider til at drikke et Vinudtræk af den store Røllike (*Achillea ptarmica*) og siden at lægge de meget varme Røllikeplanter paa Maven og omkring Anus. Fra svensk Finland oplyses, at Bønderne dér lægger kogte Røllikeblomster paa Rosen (Erysipelas). Endelig kunde røde (betændte) Øjne bades med et Udtræk af vilde Jordbær og stor Røllike.³⁷

Förvaringslådor i en apoteksreceptur på Farmacihistoriska museet, Apotekarsocieteten, Stockholm. Övre raden: Flos chamomillae (kamomillblommor), Flos millefolii inc. (sönderskurna röllekeblommor), Flos sambuci inc. (sönderskurna fläderblommor). Foto: Håkan Tunón.

Den ældre Litteratur fremhæver især Rølliken som Tonikum og blandet med Honning mod Influenza. I jysk saavel som i svensk og lappisk Almue blev (bliver?) et Afkog af dens tørrede Blomster brugt som Brystthe mod Hoste.³⁸ Den norske Biskop Gunnerus anbefaler i sin norske Flora 1766 mod Lungetæring (Tuberkulose) bl.a. Røllikethe,³⁹ og under Omtalen af samme Sygdom skriver Reichborn-Kjennerud 1944: *I våre dager er te eller kok på røllikk det vanligste.*⁴⁰ Det samme oplyses fra Sønderjylland.⁴¹ Kjeld Bjergs Lægebog anbefaler at drikke friske Rølliker og Krusemynter i Eddike (eller tørrede og kogt i Eddike) mod *Blodbrækken og Spyttten.*

Patienter med ufrivillig Vandladning faar i Norge (Østfold) og paa Fyn Røllikethe at drikke. Midlet er meget gammelt; det nævnes i en norrøn Lægebog fra 1400-Tallet.⁴² A. M.

187, 8°, har Røllikesaft med Eddike for Blæresten; paa Fyn er et Dekokt et Husraad mod Nyregrus.⁴³ Kjeld Bjerg ordinerede bl.a. Røllikethe mod Blodpis og ansaa den for et godt Middel mod Krampe, Nervesvækkelse m.v. Videre er Røllikethe et Husraad for daarlige Nerver og forskellige Maveonder – Diarre, *haardt Liv*, Vinde, Kolik, Fordøjelsesbesvær etc.⁴⁴ og regnes for blodrensende Middel overfor Udslet.⁴⁵ Laust Glavind i Holstebro brugte et Afkog mod Blegsot.⁴⁶

I Jylland og paa Lolland-Falster har man af Blomsterne brygget en Drik mod Gigt.⁴⁷ Endelig er et Dekokt blevet drukket mod Leverlidelser⁴⁸ og Forgiftninger⁴⁹ og anvendt som Mundvand for Tandpine,⁵⁰ i Norge mod Indvoldsorm hos Børn og – forhen – mod Hæmorrhoider,⁵¹ i svensk Finland Koldfeber. Paa Lyø drak man en The af Blomsterne for

Astma,⁵² mens Bladene blev tørret og røget mod samme Lidelse i Norge (Gauldal).

Rølliken hører forøvrigt, sammen med Følfod og Kornblomst, til de oftest benyttede Tobakssurrogater i Mangeltider. Den nævnes som saadan fra flere norske Egne i sidste Halvdel af 1700-Tallet, og Drengene dør som herhjemme ryger endnu denne Erstatning. I Finland bruges Navnet ”Tobaksblomst” af baade den finske og svenske Befolkning; i Sverige (Ångermanland) hedder den morsomt ”Farfars Tobak”. – Sjællandske Bønder tørrer Rølliken og bruger den som Tobak, og de koger den ogsaa til The, skriver Pastor Beyer i sin geografisk-historiske *Beskrivelse af Brigstrup og Sigersted Sogne* (Sorø 1791, s. 109). Plantens Indhold af æterisk Olie og Ekstraktivstoffer er næppe heller uden stimulerende Indvirkning paa Nervesystemet.⁵³ Dens tørrede og pulveriserede Blade skal i visse svenske Egne være brugt som Snus, endnu før man kendte Tobakken, og i andre er den blevet blandet i ægte Snustobak som Drøjelse.⁵⁴ En engelsk Forfatter skriver 1922 om Nyse-Rølliken: *When dried the plant excites sneezing, and it is said that the highlanders use it as a substitute for snuff*.⁵⁵ Hvorvidt de svenske og finske Navne *näsegräs*, *-ört*, *nenäheinä*, – *ruoho* – der svarer til engelsk *nosebleed*, fransk *saigne-nez* og tysk *Blutnase* – skyldes Anvendelsen som Snus eller det ovennævnte ”Næseblods-Orakel”, er svært at sige; fra Sverige kendes det lige siden 1400-Tallet.

Endnu en Række nordiske Røllikenavne skyldes en anden folkelig Anvendelse, nemlig som Erstatning for Humle: *ølkal*, *jordhumle* (Norge); *ölma*, *back-*, *skogs-*, *jordhumla* (1578ff.), *Olsmässehumla*, *brygger*, *brygdttuppor* (Sverige); *vallhumall*, *jarðhumall* (Island); *kaljanen*, *kaljasä* o.l. (Finl., *kalja* = Øl);⁵⁶ Danmark: se nedenfor. Røllikens specielle Bitterstof Achillein har rimeligvis haft samme konserverende og krydrende Egenskab som Humlens Lupulin. Hornemann skriver 1806:

Nogle paastaae, at Roden hakket i Stykker og lagt i øl, tilligemed Roden af almindelig Tusindgylden (Centaureum vulgare) skal forebygge dets Surhed, og Linné, der omtaler denne Skik fra Dalarne, mener at Tilsætningen gjorde øl eller Brændevin mere berusende – deraf det originale Tilnavn *galantära* = Galskabs-Taar.⁵⁷ En saakaldt ”Hummelbrännvin” brygget paa tørre Røllikeblomster anvendes i svensk Finland mod Diarré, Arten *Achillea moschata* i Alperne til Krydring af de navnlig i Graubänden fremstillede Iva-Likører, ligesom Urten danner en væsentlig Bestanddel af ”Schweizer-Thee”.⁵⁸

Ogsaa i Danmark har Rølliken været benyttet paa denne Maade, jnf. mange jyske Navne som *Gedebryger*, *-brygger*, *Gjedebrygi*, *Gjedebryge*, *Bryge*, *Brywer*. Feilberg tyder dem som ”Gedesmørrebrød” (da Gederne gerne æder Planten) med sproglig Støtte i Røllikenavnene *Smørbryge*, *Hjernebryge*.⁵⁹ Der kan dog næppe være Tvivl om, at Suffixet *-bryg(g)* er skyldes Anvendelsen ved ølbrygning, som Humleerstatning navnlig for Vestjyllands Fattigfolk. *Gammelmand*, *Fattigkarl* (fatekål) og *Gjarbrøger* er knyttet til Alm. Røllike, mens Nyse-Rølliken hedder *Skraldthe*.⁶⁰ Dens Halvskærme blev, evt. sammen med Perikon, sat paa Brændevin (Møn, Lolland), og Rølliken nævnes – i Blanding med andre Krydderplanter – i et Par lokale Mavebitte.⁶¹

Sammenlignet med de mange Anvendelsesmuligheder inden for Raadene mod Menneskets Sygdomme indtager Rølliken kun en meget beskedent Plads i Veterinærmedicinen. Køerne æder gerne den ellers ret krydrede Urt, og man har ment, at den gav rigelig og fed Mælk. Hø med mange Rølliker i regnedes for særlig sundt og som et Profylaksis – *men paa Marken duer Rølliken ikke, og Brødet af den Rug, den voxer iblant, faaer derafen underlig og ond Smag*, skriver Pastor Wilse 1767.⁶² Et slesvigske Navn *Melkkruut* er givet Planten *damit die Kühe auf der Weide nicht an Milch verliere*

... die Melkerin pflückt auf dem Wege zum Melken drei Rölckblätter und legt sie in den Milch-eimer, auf dem Rückweg pflückt sie wieder drei Blätter und legt sie auf das Bricken des anderen Eimers.⁶³ Iøvrigt bruger tysk folkelig Dyr-lægekunst et Vandudtræk mod Husdyrenes Mave- og Tarmlidelser, bl.a. til Stimulering af Drøvtygningen, og mod Hoste hos Svin.⁶⁴ Et Afkog af Rønnebark og Røllikeblomster, tilsat lidt Svovl, Tjære, Krudt og Malt, er i sv. Finland (Karislojo) et Dyr-lægeraad mod Diarré eller Dysenteri hos kvæget. Fra dansk folkelig Dyremedicin kan kun anføres, at tre Rølliker er lagt paa et Stykke Brød og indgivet Kør med Blodpis, og at Planten nævnes blandt vegetabiliske Midler for "Faaredød".⁶⁵ Der findes i *Ny kgl. Saml.* 67 f, 8°, et Raad, der *hjælper for alle Slags Sygdom hos Kalve og Fæ*, og som bestaar af Vejbredknopper og Rølliker kogt sammen i Eddike.

LITTERATURHENVISNINGER

- 1 Poulsen, Knud, 1936, *Breve fra Ensomheden*, København, s. 150f.
- 2 Cockayne, Oswald, 1864, *Leechdoms, Wortcunning and Starcraft of Early England I*, London, s. 195.
- 3 AM 195, 8° (Isl.), jnf. Larsen, Henning, 1931, *An old Icelandic Medical Miscellany*, Oslo, s. 123, 126; Pedersen, Christiern, 1933, *Christiern Pedersens Lægebog 1533*, København, Bl. XIII.
- 4 Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 193.
- 5 Tang Kristensen, E., 1891-93, *Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv III*, Kolding, s. 63 (ogsaa god for Husdyrene), sm. Forf., 1871, *Jydske Folkeminder IX*, København, s. 76; *Morsø Folkeblad*, 25/6 1927, Nykøbing Mors; *Hedeselsk.s Tidsskr.*, Dec. 1952 < *Herning Avis* (H. P. Hansen); Jønsen-Tusch, H., 1867-71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 277, 359.
- 6 Udvalg for Folkemaals top. Saml. 2515, optegn. 1929 af Kr. Lassen Westergaard.
- 7 Wuttke, A., 1869, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, Hamburg, s. 71; paa Island er dens spæde Blade blevet spist som Foraarsret: Hornemann, J. W., 1806, *Forsøg til en dansk oeconomic Plantelære*, København, s. 773.
- 8 Jønsen-Tusch, H., 1867-71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 2f. (bl.a. "Brystrøllike", Ringkøbingegn), s. 277.
- 9 Jónas Jónasson's Islandske Folkeminder i Dansk Folkemindesamling, 1918/7 og 1918/III-IV (samlet Fremstilling), 2133, 2176, 2165, 2207, 2221, 2254, 2302, 2341, 2313, 2383, 2099.
- 10 Schleisner, P. A., 1849, *Island undersøgt fra et lægevidenskabeligt Synspunkt*, København, s. 185f.; Jónasson 2316.
- 11 Lyttkens, Aug., 1904-06, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 22, 1616f., jnf. Jønsen-Tusch, H., 1867-71, *Nordiske Plantenavne 2*, København, Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 20.
- 12 Olafsen, E., 1775, *Des Eggert Olafsens und Biarne Povelens Reise durch Island 2*, København, s. 106.
- 13 Holmboe, Jens, 1942, i *Maal og minne*, s. 81ff.
- 14 *Folklore Record I*, 1878, s. 156; Gutch & Peacock, 1908, *Examples of printed Folklore concerning Lincolnshire*, London, s. 27, jnf. *Farmaceutisk Tid.* 33, 1923, s. 534f.
- 15 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Den gamle urtegård*, Sarpsborg, s. 5.
- 16 Marzell, Heinr., 1935-36, i *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens VII*, s. 987-90.
- 17 *Nordiske Fortidsminder 2*, 1929, s. 199f.
- 18 *Hildegardis Causae et curae*, 1903, ed. P. Kaiser, Lipsiae, s. 184.
- 19 Rolland, E., 1908, *Flore populaire 7*, Paris, s. 45.
- 20 Osiander, Joh. Fr., 1838, *Volksarzneymittel und einfache nicht pharmaceutische Heilmittel gegen Krankheiten der Menschen*, Tübingen, s. 490.
- 21 Landt, J., 1808, *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*, København, s. 208f.
- 22 *Ångermanland-Medelpad*, 1935, s. 43, 46, 54.

- 23 *Finlands svenska folkdiktning VII: Folketro och trolldom*, 5: *Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 43, 115, 447, 474, 498.
- 24 Luce, Wilh. Ludw. von, 1823, *Topographische Nachrichten von der Insel Oesel*, Riga, s. 285; Marzell, Heinrich, 1943, *Wörterbuch d. deutschen Pflanzennamen I*, Leipzig, s. 88f.
- 25 Kluge, Friedr., "1934, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, s. 504; Grimm, J. & W., 1854–1971, *Deutsches Wörterbuch 4*, I, 1, 1336 m.fl.
- 26 Gilmore, M. R., 1919, *Uses of plants by the Indians of the Missouri river region*, Washington, s. 134; Teit, James A., 1930, *The Ethnobotany of the Thompson-Indians of British Columbia*, Washington, s. 460; *American Anthropologist* N. S. II, 1909, s. 32: Ute-Stammen i Utah kalder *Achillea millefolium* *i-am'si-tagwiv*: 'Saar-Medicin'.
- 27 Hansen, H. P., 1943, *Kloge Folk. Folkemedicin og Overtro i Vestjylland II*, København, s. 95, jnf. Tang Kristensen, E., 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 197.
- 28 Tang Kristensen [note 26], s. 198.
- 29 Hansen [note 26], s. 19, 20, 22.
- 30 *Ibid.*, s. 136ff.
- 31 Tang Kristensen [note 26], s. 281.
- 32 Hansen [note 26] I, 1942, s. 201, 205f. (sml. Tang Kristensen [note 26], s. 108), s. 215.
- 33 Meddelt af Fru Kirstine Nielsen, Nr. Næraa, Skamby 1948.
- 34 Dansk Folkemindesamling (DFS), 1906/23: 334I.
- 35 *Tidsskrift for historisk Botanik I*, 1921, 248.
- 36 DFS, 1906/23: 3400.
- 37 Tang Kristensen [note 26], s. 218.
- 38 Schübeler, F. C., 1888, *Norges Væxtrige II*, Kristiania, s. 18f.
- 39 Gunnerus, Johann Ernst, 1766, *Flora Norvegica I*, Nidrosiæ, s. 71.
- 40 Reichborn-Kjennerud, I., 1933, *Vår gamle trolldomsmedisin II*, Oslo, s. 114, IV, 1944, s. 63, 92, 97.
- 41 Jnf. Uhrskov, Anders, 1922, *Folkesagn*, København, s. 166f. (Nordsjælland).
- 42 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Folkemedisin i Østfold før og nu*, Sarpsborg, s. 40 + Henvisn. i Note 2.
- 43 Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folke-minder om Planter*, Odense, s. 96.
- 44 Hansen [note 26] I, 1942, s. 96, og egen Optegnelse fra Skiveegn; Strange, Helene, 1945, *I Mødrenes Spor*, København, s. 195.
- 45 Lange, Axel & Seeberg, Chr., 1927, *Nogle Sønderjydske Planter, deres Navne og deres Stilling i Folkloren*, Tønder, s. 35.
- 46 Thuborg, Karen, 1928, *Det gamle Harboøre*, København, s. 273.
- 47 DFS, 1906/23: 3308, og egne Optegnelser.
- 48 *Salmonsens Leksikon-Tidsskr.* I, 1941, s. 249.
- 49 DFS, 1906/23: 2419.
- 50 Hornemann, J. W., 1806, *Forsøg til en dansk oeconomisk Plantelære*, København, s. 773.
- 51 Strøm, H., 1778, *Kort Underretning om de ... i Bergens Stift mest grasserende Sygdomme og derimod tjenende Hjælpemidler*, Bergen, s. 31.
- 52 Frydendahl, H. C., 1939, *Fynsk Hjemstavn*, Odense, s. 42.
- 53 Heide, Fr., 1919, *Midsjælland i de gode, gamle Dage*, København < Düben, M. W. von, 1870, *Växtrikets naturlige Familjer*, Stockholm, s. 52.
- 54 *Runa*, 1847, s. 24.
- 55 Macmillan, A. S., 1922, *Popular Names of Flowers, Fruits ...*, Yeovil, s. 252.
- 56 Gunnerus, J. E., 1766, *Flora Norvegica I*, Nidrosiæ, s. 71.
- 57 Linné, Carl von, 1755, *Flora Svecica*, Stockholm, s. 299; jnf. Suhonen, P., 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 21: *nuuskukukka* = Snus-Blomst.
- 58 Marzell, H., 1935, *Neues Illustriertes Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 242, 247, 502.
- 59 Feilberg, H. F., 1886–93, *Bidrag til en Ordbog over jyske almuesmål I*, København, s. 128, 440, jnf. Jenssen-Tusch, 1867–71, *Nordiske Plantenavne 3*, København, s. 156; skyldes Navnet *Kjærnebryge*, at man har sammenlignet

- Blomsterskærmen med en omvendt Kærnestav? *Mäntäpää*, 'Kærnestav-Spids', er et alm. Røllikenavn i Finl.: Suhonen [note 57], s. 20.
- 60 Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv paa Heden*, København, s. 124.
- 61 Rasmussen, Holger M. & Larsen, Johs., 1947, *Brændevinsgrisen*, København, s. 117, 137, 139.
- 62 Wilse, J. N., 1767, *Fuldständig Beskrivelse af Stapel-Staden Fredericia ...*, København, s. 160.
- 63 Mensing, Otto, 1933, *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch* 4, Neumünster, s. 167.
- 64 Heidt, K., 1942, *Gegenwärtige Kenntnis und Anwendung einheimisch. Heilpflanzen in der Volksmed.*, Giessen, s. 82.
- 65 Boers, Kr., 1939, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 174, 267, 292.